

КОДИКОЛОГІЯ (від лат. *codex* — рукописна книга та *...логія*) — спеціальна історична дисципліна, що вивчає рукописні книги (кодекси). Рукописна книга є якісно окремим явищем книж. культури, створеним авторами і видавцями з певною метою й у певний істор. час. Вона має характерні матеріал. форму, структуру (систему організації текстів, сторінок, розділів, допоміж. апарату), письмо, оздоблення, а також специфічні особливості побутування, історію тощо. К. досліджує рукописні книги як пам'ятки культури, що синтезують через писемні джерела (переважно оповідні) заг.-люд. та індивід. досвід, відображають характерні для певних істор. періодів соц.-екон., політ., наук., літ., освітні та мистец. тенденції. До кола питань сучас. трактування К. входить увесь комплекс проблем з історії рукописно-книж. спадщини писем. періоду розвитку людства. Практична К. досліджує та з'ясовує подробиці технології виготовлення кожної рукопис. книги; папір, оправу, почерк, чорнило, організацію тексту; оздоблення; оформлення сторінки та оправи; походження книги, її авторів і укладачів, долю книги та власників (зокрема за примітками на полях), її міграцію, попит і ціну. Теор. К. вивчає рукописні традиції, репертуари книг, історію скрипторіїв (майстерень, де переписували книги) та б-к, тенденції розвитку рукописно-книж. культури, її нац. особливості, взаємозв'язки з ін. галузями культури. К. тісно пов'язана з джерелознавством, палеографією, археографією, текстологією, дипломатикою, книгознавством, філігранологією, мистецтвом книги, маргіналістикою. Зародженню К. сприяли праці франц. ученого Б. Монфокона, в яких він наприкінці 18 — на поч. 19 ст. окреслив коло питань історії кодексів, що потребують спец. методів аналізу. Вперше термін «К.» запроваджено у наук. обіг наприкінці 19 — на поч. 20 ст., але поширення він набув лише у 1920–30-х рр. завдяки зусиллям школи франц. дослідників книги Ш. Самарана, остаточ. визнання — після 1949, коли міжнар. наук. спільнота підтримала пропозицію франц. вченого А. Дена вживати його для позначення науки, що вивчає кодекси. Теор. обґрунтування предмета К. на базі лат. книги здійснив франц. вчений Ф. Мазе. У складі Міжнар. комітету палеографів (організов. 1953 у Парижі, об'єднує представників 18-ти країн Зх. і Сх. Європи) діє кодикол. секція. Центри кодикол. досліджень лат., грец. і сх. книги є, зокрема, в Неймегені (Нідерланди), Римі, Салоніках (Греція), Празі, Лондоні. Виходять спец. період. вид. і часописи «*Scriptorium*» (від 1946), «*Manuscripts*» (від 1948), «*Manuscripta*» (від 1957), «*Het Boek*» (від 1966), «*Quaerendo*», «*Revue d'Histoire des Textes*» (обидва — від 1971), «*Bulleten de l'Ecole des Chartes Codices Manuscripti*» (від 1975). Питання К.

слов'ян, кирилич. рукопис. книги розробляє Міжнар. центр інформації і джерел балкан. історії у Софії. Відповідні матеріали публікує «Полата књигописна» (Софія).

У СРСР диференціація К., археографії, палеографії та книгознавства остаточно завершилася у 1950–60-х рр. Від 1970-х рр. К. розвивалася у працях О. Амосова, О. Шварц, Г. Прохорова, А. Турилова, М. Ніколаєва, Т. Діанової, Л. Жуковської, Н. Шеламанової, І. Львовчкіна, В. Резанова, Л. Столярової та ін. У 1970-х рр. діяли школи кодикологів лат. і грец. книги (О. Добіаш-Рождественська, О. Люблінська, Т. Луїзова, Л. Кисельова, В. Романова, Є. Гранстрем, І. Лебедєва, Б. Фонкич та ін.) й слов'ян. рукопис. книги у складі Археогр. комісії АН СРСР на чолі з С. Шмідтом, яка уклала зведений каталог слов'ян. рукопис. книг у межах СРСР (від УРСР брали участь М. Візир, В. Свенціцька, О. Купчинський, О. Дзьобан). Кодикол. дослідж. публікували в «Археографическом ежегоднике» (Москва). В Україні кодикол. дослідж. почали розвиватися наприкінці 19 ст. — у 1920-х рр. у рамках робіт зі створення наук. каталогів і покажчиків рукописно-книж. джерел (С. Маслов, М. Петров, І. Свенціцький, І. Франко, В. Перетц, С. Щеглова, М. Сперанський та ін.), а також у процесі аналізу пам'яток рукопис. спадщини (І. Огієнко, І. Свенціцький, П. Курінний, К. Широцький, Д. Щербаківський, О. Маслова й ін.). У 1960–80-х рр. в УРСР вивчали окремі видатні пам'ятки рукописно-книж. спадщини, передусім їхні текстол., палеогр., лінгвіст., мистецтвознавчі, літературознавчі аспекти. У ході цих дослідж. розроблено й проблематику кодикол. методу (О. Білецький, М. Гудзій, О. Назаревський, М. Геппенер, В. Німчук, В. Русанівський, М. Пещак, Я. Запаско та ін.). Окремі аспекти К. досліджували О. Апанович (історія рукопис. книги 18 ст.), М. Візир (опис рукопис. книг), О.-Н. Мацюк (папір та філігранол. аспекти), Я. Ісаєвич (історія книги). Ґрунтовне теор. вивчення К. як спец. істор. дисципліни розпочато в Україні на поч. 1990-х рр. 1992 у Києві вийшла монографія Л. Дубровіної «Кодикологія і кодикографія української рукописної книги». У працях Л. Дубровіної, О. Гальченко, О. Іванової, Л. Гнатенко виокремлено **кодикографію** як систему джерелознав. описування рукопис. книг різного походження й змісту та як метод. апарат К. 1993 створ. Інститут рукопису в НБУВ (у його структурі — відділ кодикології та кодикографії), що видає період. зб. наук. праць «Рукописна та книжкова спадщина України», присвяч. археогр. і кодикол. дослідженням. Нині укр. вчені розвивають кілька напрямів К.: історія мистецтва рукопис. книги (Я. Запаско, С. Прудніков); особливості рукопис. музич. книг

(Ю. Ясиновський, [Л. Корній](#), Е. Клименко); історія і технологія оправи рукопис. книг та стародруків (О. Гальченко, С. Зінченко); наук. опис рукопис. книг 11–18 ст. (Л. Гнатенко, О. Іванова, Л. Дубровіна, С. Зінченко, М. Іванникова, Т. Гуцаленко, М. Кольбух, О. Шевчук, Г. Чуба, О. Ясиновська); графіко-археогр. та палеогр. особливості укр. рукопис. книги 14–15 ст. (Л. Гнатенко). Історію укр. рукопис. книги досліджували М. Боянівська, В. Фрис, О. Іванова та ін. У галузі К. лат. і грец. книги працює К. Чернухін, сх. та євр. — О. Хамрай, І. Сергєєва, польс. рукопис. книги — С. Булатова.

Рекомендована література

1. F. Masai. Paleographie et codicologie // Scriptorium. 1950. № 4;

2. Лебедева И. Н. Кодикология – наука о рукописных книгах // Вспомогательные истор. дисциплины. 1972. Вып. 4;
3. Киселева Л. И. Кодикология и новые методы описания рукописей // Проблемы науч. описания рукописей и факсимил. издания памятников письменности: Мат. Всесоюз. конф. Л., 1981;
4. Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. К., 1992;
5. Іванова О. А. База даних «Кодекс» рукописної книги XVI ст. // Наук. пр. НБУВ. 2001. Вип. 6;
6. Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні. Л., 2003.

[Л. А. Дубровіна](#)

Бібліографічний опис:

Кодикологія / Л. А. Дубровіна // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-7507>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).